

Emir NIŠIĆ, dipl. pravnik

Živinice

PRAVOSLAVNA GROBLJA I NEKI OD OBIČAJA VEZANI ZA SAHRANJIVANJE NA PODRUČJU ŽIVINICA

Apstrakt: *Etnografsko istraživanje na terenu tj. posjećivanje lokaliteta na kojima su pravoslavna groblja, te evidentiranje nadgrobnih spomenika, prikupljanje podataka o lokalitetima do kojih nisam mogao doći su teme ovog rada. Glavna metoda korištena u ovom istraživanju svakako je najpopularnija metoda u etnografiji, a to je izlazak na teren, osim toga korišteni su svi dostupni podaci iz popisa stanovništva, kao i razgovor sa domicilnim stanovništvom. Cilj rada je da pokaže tragove o životu pravoslavnih Srba na području općine Živinice. Mojim analizama utvrđeno je da su groblja u jako lošem stanju, i da je većina njih nepristupačna zbog neprohodnih puteva, ali i samih lokaliteta na kojima se nalaze grobovi, dobar dio vrijednih spomenika je oštećen, ova groblja u narednom periodu mogu postati jako važna istraživačima, ali i ljudima koji su željni spoznati određene aspekte iz tradicije Srba.*

Ključne riječi: *Živinice, Podgajevi, Krivača, Brnjice, pravoslavna groblja, nadgrobnici.*

Na području općine Živinice živjeli su i žive pravoslavni Srbi, u prilog tome govore brojna groblja na ovom području. Ukupan broj pravoslavnih groblja je osam, do nekih je danas zaista teško, pa čak i nemoguće doći, prije svega jer su obrasli i propali putevi do istih, a i sami nadgrobnni spomenici teško su uočljivi jer su zarobljeni rastinjem ili su utonuli u zemlju. U potrazi za starim nadgrobnim spomenicima uputio sam se dana 10.8.2015. godine u Krivaču, gdje postoji pravoslavno groblje. Narod u ovom kraju dotično groblje naziva „Vlaško groblje“, što je sasvim pogrešno, obzirom da tu nisu sahranjeni Vlasi, već bosanski pravoslavci - Srbi, ovdje bi to trebalo pojasniti. Osim toga, primijetio sam da u zemljišnim knjigama put koji povezuje Krivaču i Svojat nosi ime „Vlaško groblje“. Vlasi uglavnom žive u Ruminiji, Moldaviji, Ukrajini i Istočnoj

Srbiji, vjeruje se da su to potomci rimskih kolonista ili su romanizirani antički narodi poput Ilira i Tračana. Najbrojnije grupe Vlaha su: Cincari, Meglenski Vlasi, Ćići, Bufani, Carani, Moralci, Kraguni, Faršerioti...Uglavnom su pravoslavne vjere, pa je to možda stvaralo neku zabunu kod našeg naroda kada svoje komšije Srbe nazivaju Vlasima, koji uzgred i ne govore vlaškim jezikom, te ne njeguju njihove običaje koji su često drugačiji. U Bosni i Hercegovini nema Vlaha, ali u određenim područjima postoje Karavlasii koji vode svoje porijeklo iz Rumunije, i često se kaže da su to Romi pravoslavne vjere, što je opet pogrešno. Karavlasii su pravoslavci tamnije kože koji govore dako-rumunskim dijalektom i imaju sebi svojstvene običaje. Srbi u Bosni i Hercegovini se ne razlikuju od Srba u Srbiji, i ne mogu se nazivati drugačijim imenima osim onoga koje im pripada. Da bi se došlo do groblja prvo treba skrenuti sa puta Živinice-Gračanica Selo, desno kod mosta na Krivači prema Svojat, a nakon 750 metara puta s lijeve strane nalazi se šumom okruženo malo groblje nepravilnog oblika, površine 606 m². Područje na kome se nalazi groblje u selu Krivača naziva se u zemljišnjim knjigama Milići, evidentirano kao k.č. 178 k.o. Svojat. Ovdje je sahranjeno tridesetak ljudi, a razlog zbog kojeg ne mogu utvrditi tačan broj je taj što su neke ploče sa grobnica uklonjene, ili u par slučajeva na starijim grobovima kameni krstovi su polomljeni ili uništeni. U vrijeme moje posjete trava na groblju je bila lijepo pokošena, ali na nekim mjestima za vrijeme mog prvog posjeta od rastinja nisam mogao utvrditi šta piše na spomeniku jer im nisam mogao prići. Što se tiče starijih spomenika kamene izrade, oni potiču iz 1920-tih godina, uglavnom su u obliku stele i krsta. Stela u pravilu ima uklesan simbol krsta, a sa nekoliko spomenika su otpale ranije postavljene fotografije umrlih. Na novijim grobovima i grobnicama su mermerne ploče sa natpisom na latinici, dok su stare sa ćiriličnim natpisom. Groblje sam posjetio i 15.8.2015. godine, kada sam se vratio da očitam preostale natpise, i da provjerim da li mi je nešto promaklo prilikom prethodnog obilaska. Tom prilikom sreo sam i domaćina Vlačić Radenka, koji mi je mnogo pomogao, potvrdio mi je da su iz nekih grobnica povučeni posmrtni ostaci i da su ih djeca umrlih prenijela u mjesta u kojima sada žive. Gospodin Vlačić uglavnom i održava ovo groblje. Skoro da i nema starog spomenika bez oštećenja. Neke natpise nisam mogao očitati jer zbog oštećene površine spomenika slova nisu čitljiva, a od onoga što sam očitao ovdje ću pobrojati samo prezimena umrlih, budući da bi kompletan popis imena sa godinama smrti zahtijevao mnogo više prostora, ovo je prije svega materijal koji će meni ili nekome drugome koristiti za buduća etnografska istraživanja. Prezimena sahranjenih na ovom groblju su: Filipović, Kulašević, Kovačević, Mekić, Papulić i Vlačić. Ovdje se mogu pronaći spomenici izrađeni od 1920-2015. godine, onih starijih spomenika je malo, to je najčešće

manji kameni krst sa imenom i prezimenom umrlog, kao i godinom smrti, zbog kvaliteta kamena i zuba vremena kojem je isti izložen ovakvi natpisi danas su skoro nečitljivi. Dolaskom ere socijalizma krst se sve manje ističe na nadgrobnim spomenicima, pa su izrađivane mermerne ploče sa uklesanim manjim krstom u gornjem lijevom ili desnom uglu, ovisno od položaja spomenika. Grobovi su orijentisani u smjeru istok-zapad, kako je to i običaj, a spomenik (ploča) je na zapadnoj strani groba. Ranije su spomenici bili ispisani ćirilicom, dok se na novim spomenicima epitafi ispisuju latinicom.

Iz ravnice dalje sam nastavio ka Vrnojevićima, koji pripadaju mome Đurđeviku, prvenstveno da bih ustanovio razlike i sličnosti nadgrobničkih spomenika u ravnici i onih koji su na kotama iznad 400 metara nadmorske visine. Groblje se nalazi na vrhu Vrnojevića, evidentirano kao k.č. blizu puta za Brnjicu i Djedino. Groblje zauzima površinu od 2200 m², a jedan dio groblja je obrastao šumom, jedino nekoliko manjih dijelova groblja u njegovoj unutrašnjosti nije pristupačno zbog rastinja, a tu sam pod rastinjem primijetio nekoliko starijih spomenika kojima, nažalost, tada nisam mogao prići. Prvi puta sam groblje obišao 12.8.2015. godine, kada sam se poprilično namučio tražeći groblje, a razlog tome je što je jedan put koji vodi ka groblju, a kojeg sam ranije vidio u katastru, uzurpiran tj. ograđen i pripojen privatnom imanju. Kada sam konačno prošao s druge strane, i kada sam iz blizine ugledao groblje, opet nisam mogao doći do njega jer je i tu prilazni put zagrađen, onda sam prošao kroz imanje ispred i došao do metalne kapije na groblju. Prilikom obilaska groblja primijetio sam da ovdje svaka porodica ima svoje tačno određeno mjesto u groblju i da se to pravilo poštuje bez izuzetka. Tako svoje mjesto odmah pri ulazu imaju Jovanovići, zatim Savići, desno od ulaza su Mijatovići itd...

Jedan od običaja i jeste da pravoslavno groblje predstavlja sliku sela, tj. da se u istočni dio groblja sahranjuju porodice koje žive u istočnom dijelu sela i slično. Naravno, to pravilo u prošlosti se moglo poštovati jer su se članovi jedne porodice uvijek držali na okupu. Ukupno sam očitao 60 natpisa sa približno toliko spomenika, budući da i ovdje postoje grobnice sa jednom pločom. Osim ovoga, postoji još desetak starijih spomenika sa kojih nisam uspio očitati ništa, ili koji su mi bili nedostupni, tako da možemo pretpostaviti da je na ovom groblju sahranjeno oko 70 umrlih. Ovdje sam pronašao čak jedan drveni krst (skoro u fazi raspadanja), gdje stoji da je pokojnik umro 1991. godine. Određen je broj kamenih krstova, a puno je ploča od kamena i naravno mermera. Većina natpisa je na ćirilici, dok su latinični epitafi primijetni u svega par slučajeva. Krst je ovdje zadržan i tokom socijalističke ere, bilo da je on uklesan u ploču ili isklesan kao njen završetak. Osim krsta, na dvije mermerne ploče nalaze se

zvijezde petokrake. Spomenici na ovom groblju nemaju nikakvih oštećenja, izuzev par manjih krstova koji su od kamena krečnjaka koji se vremenom počeo rasipati.

Najstariji spomenici datiraju s početka 20. stoljeća (1910-1913. godine), a ostali spomenici su novijeg datuma, što se može vidjeti i po godinama smrti pokojnika. Kod nas postoji običaj da se umrlom prvobitno na grob stavlja drveni krst, koji tu stoji godinu dana (nekad i malo više ukoliko porodica nije u mogućnosti iz nekih razloga da podigne drugačiji spomenik), nakon čega se postavlja trajniji spomenik (u novije vrijeme, razumije se, to je mermerna ploča). Prilikom prve posjete groblju nisam uspio očitati sve natpise, pa sam na groblju ponovno bio i 22.8.2015. godine, kada sam očitao većinu natpisa, te iste fotografisao. Grobovi su, naravno, orijentisani u smjeru istok-zapad, s tim da je nadgrobni spomenik na zapadnoj strani. I ovdje ću, također, dati samo prezimena sahranjenih: Jovanović, Lazić, Mijatović, Mitrović, Maksimović, Milovanović, Nikolić, Savić i Stevanović.

Dalje sam planirao ići do Brnjice, ali za tako nešto mi je bilo potrebno terensko vozilo i asistencija nekog planinara, što nisam bio u mogućnosti obezbijediti. Groblje se nalazi na parceli označenoj kao k.č.754 k.o. Brnjica, površine je 1504 m², parcela na kojoj se nalazi zove se Dubrava. U potpunosti je obraslo šumom i nalazi se daleko od sela, na visini od 436 m.n.v. Ipak sam doznao prezimena porodica koje su živjele u Brnjici, a to su: Gavrilović, Josipović, Jović, Lazić, Maksimović, Milošević, Nikolić, Novaković, Savić, Todorović i Vasić. Sasvim je razumljivo da na, meni za sada nepristupačnom, groblju u Brnjici počivaju umrli iz ovih porodica. Mogu pretpostaviti da se najstariji spomenici u Brnjici ne razlikuju od onih u Vrnojevićima, ni po starosti ni po obliku.

Dunojevići ili Dunajevići su također jedno staro srpsko selo u sklopu Đurđevika, do kojeg ne postoji naročito prohodan put, pa sam i ovdje morao stati pred tom barijerom. Tamošnje groblje je na parceli označenoj kao k.č. 115 upisana u k.o. Dunajevići kao Groblje Dunajevići na površini od 2016 m². Groblje se nalazi u krajnjem gornjem dijelu sela, a okruženo je gustom šumom, sam taj lokalitet je zakošen i obrastao mladim stablima, nadmorske visine je između 510 i 519 metara. Naravno, i ovdje sam se potrudio da doznam barem koje su porodice živjele u Dunojevićima: Bošković, Čvorić, Dačić, Erkić, Miletić, Nikolić, Ristić, Simić, Škiljević i Trišić.

Možda je svima nama najpoznatije groblje kod crkve Svete Trojice u Podgajevima, crkve koja je izgrađena 1910. godine. Groblje je ovdje površine nešto više od 1000 m², u katastru upisano na parcelama k.č. 422 i 426/3 k.o. Zukići, i na njemu su također, primijetni spomenici od 1920. godine do danas.

Groblje je uvijek lijepo uređeno, ograđeno veoma lijepom betonskom ogradom i nalazi se na visini od 282 m.n.v. Starih spomenika nema naročito puno, ali su oni u obliku kamenog krsta, ili uspravne kamene stele sa uklesanim krstom. Također, postoji par lijepih primjeraka kamenih stela koje imaju završetak u obliku krsta, cijela njihova površina je lijepo dekorisana uklesanim i isklesanim motivima, te posjeduju i određenu umjetničku vrijednost, budući da su i epitafi sačinjeni od lijepo stiliziranih slova. I ovdje je petokraka simbol u nekoliko slučajeva, bilo na samoj nadgrobnoj ploči ili na ogradi oko groba. Osim grobova, tu je i nekoliko grobnica na kojima su isključivo mermerne ploče. Prezimana pokojnika na ovome groblju su: Andrić, Bošković, Boros, Bečanović, Filipović, Jurošević, Jovanović, Kucarski, Marušić, Milovanović, Marjanović, Stevanović, Škiljević, Ristić i Rosić. Budući da se veliki dio naselja Podgajevi zadnjih godina suočava sa klizištima, ni ovaj lokalitet nije pošteđen toga. U centralnom dijelu groblja vidljive su ogromne pukotine, a osim toga, da se primijetiti da je neko pokušao riješiti problem kopanjem plitkih odvodnih kanala, ali se plašim da problem nije riješen, i da se po tom pitanju hitno treba nešto učiniti.

Osim navedenih, postoje dva groblja u Tupkovićima, od čega je jedno veliko u Samardžijama, odakle su zadnjih godina često ekshumirani posmrtni ostaci i prenošeni na neke druge lokacije, nalazi se na parceli k.č. 807 k.o. Tupkovići zvanj Nabrežak, površine 13.211 m², na 230 m.n.v., isto je u dosta lošem stanju, sa dosta oštećenih spomenika, te jedno groblje u gornjem dijelu Tupkovića čija mi lokacija nije poznata. Osim toga, u Gradskom groblju u Živinicama postoji dio na kome se sahranjuju pravoslavci, na njemu sam bio više puta, tu prevladavaju mermerne ploče, jer ni samo groblje nije starijeg datuma. Ovo groblje nema neku etnološku vrijednost, budući da su tu sahranjeni i ljudi koji nisu porijeklom sa naših prostora, nego su se ovdje našli kao prosvjetni i drugi radnici, te su tu i sahranjeni.

Sama sahrana je odnos živih i mrtvih, način da iskažemo poštovanje prema umrlom i da ga po vjerskim, ali i po običajnim normama ispratimo na onaj vječni svijet. Neka groblja imaju svoj kontinuitet, recimo da je groblje u Vrnojevićima tik uz nekropolu stećaka, što će reći da je po nekom logičnom slijedu tu nastalo groblje. Od najstarijih vjerovanja našeg naroda, grob se spominje kao vječna kuća. I danas ljudi na grob gledaju sa iste tačke gledišta, te se često i za života naruče svoj nadgrobni spomenik, odaberu parcelu, sagrade grobnicu, naruče kovčeg i slično. Osim toga, kod nas se na grob gleda kao na svetinju, koja se poštuje, on mora biti označen, i orijetnisan u određenom pravcu, kod pravoslavaca je to istok-zapad, s tim da nadgrobni spomenik mora biti sa zapadne strane. O smrti pokojnika prvo se obavještava porodica i najbliža rodbina, kao i kumovi, a oni će dalje obavijestiti druge ljude, nakon

čega u kuću umrlog dolaze najbliži rođaci nudeći pomoć i često u našim krajevima donose hranu i piće, što će svakako biti neophodno za sahranu. Običaj nošenja crnine, također je prisutan od trenutka smrti, kao simbol žaljenja za pokojnikom pa sve dok određena osoba to želi nositi. Najčešće je to period od 40 dana, godinu dana, a često se desi da neke bake do svoje smrti nose crninu u znak žalosti za sprugom, što može biti i par decenija. Sveštenik dolazi za vrijeme sahrane i vrši opelo, kod nas se vrši nad zatvorenim kovčegom, zatim sveštenik poziva porodicu na posljednje cjelivanje pokojnika, čemu prvo pristupa porodica umrlog, a onda i ostali (nekada se tom prilikom sanduk otvara, ali češće se ljubi krst na sanduku koji se nalazi iznad glave pokojnika). Na groblju se vrši mali pomen (molitva koju obavlja i izgovara sveštenik), nakon čega slijedi polivanje groba i kovčega vinom, te spuštanje kovčega u grob nakon čega je običaj baciti grumen zemlje uz izgovaranje: "Laka mu zemlja", i tom prilikom se prekrstiti. Često se kod nas na samom groblju nakon obavljenog obreda sahranjivanja služi hrana i piće uz tzv. „koljivo“ (uglavnom je za sahranu koljivo različito od onog za slavu, kod je nas u obliku kuglica), to je za pokoj duše umrlog. Iako nije izričito propisano, kod nas je običaj da se nakon sahrane poziva kući umrlog, tom pozivu svakako se trebaju odazvati kumovi i najbliži rođaci, a od ostalih kako je ko u mogućnosti, te se i kod kuće poslužuje hrana i piće. Vjeruje se da duša umrlog luta na ovom svijetu 40 dana nakon smrti, zbog toga pravoslavci poštuju tzv. „četersenicu“. To se poštuje različito od mjesta do mjesta, ali uglavnom je to u vidu: da se ne sjeda na pokojnikovo mjesto u kući tokom tih 40 dana, da se za taj period pali svjetlo u kući, odnošenje hrane na grob, davanjem parastosa na 40 dana i slično. Grobovi se ne smiju skrnnaviti, niti gaziti nogama, pohvalno je iste održavati, tj. kositi travu po groblju, čupati korov, saditi cvijeće i čistiti prilazne puteve do groblja. I kod nas se groblja masovno posjećuju na određene datume tj. praznike, to su prije svega Zadušnice. Postoje četiri Zadušnice, one uvijek padaju na subotu, a prve su u prvoj polovini mjeseca oktobra tzv. Miholjske zadušnice, zatim u prvu subotu novembra tzv. Mitrovske zadušnice, treće su u posnom tridonu uoči Nedjelje mesopusne, a vezane su za pripremu Uskršnjeg posta i četvrte su u subotu uoči praznika Silaska sv. Duha na apostole u narodu poznat kao praznik „Duhovi“. Dobro je na ove praznike prekaditi grob, no budući da u našem kraju nema stalnog sveštenika, već on iz Tuzle dolazi samo po potrebi, značajnim praznicima i povodom sahrana.

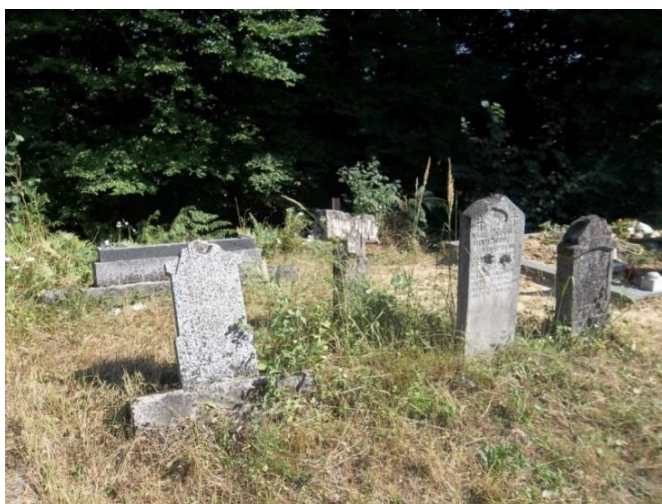
Ostaci materijalne kulture, zatim toponimi i hidronimi na našem području ukazuju na to da je u srednjem vijeku bosanska bogumilska crkva ovdje imala svoje snažno uporište, i iz tog perioda nemamo zvaničnih svjedočanstava o pravoslavcima koji zadnjih nekoliko stoljeća žive na ovom

području. Ponegdje na stećcima imamo ukras oblika koji neodoljivo podsjeća na pravoslavni krst, ali o tome ne postoji nikava zvanična i potvrđena teorija da taj simbol ima veze sa pravoslavnom crkvom. Ali prve zvanične podatke o Srbima nalazimo u popisima koji su izvršeni nakon osmanskog osvajanja ovih prostora, gdje pravoslavce nazivaju Vlasima. U sumarnom popisu Zvorničkog sandžaka iz 1519. godine, kao džemati vlaha pominju se izričito od ovdašnjih sela: Đurđevik i Višća. Zatim 1533. godine, od sela koja pripadaju sadašnjoj općini Živinice neka od njih su: Dubrave (u nahiji Spreča) sa 27 muslimanskih i 60 hrišćanskih kuća, Djedino (nahija Spreča) sa 13 muslimanskih i 38 hrišćanskih kuća, Tatarice (Drametin) muslimanskih kuća sedam i hrišćanskih 12, Svojat (Spreča) muslimanskih kuća šest i hrišćanskih dvije, Lukavica (Gostilj) muslimanskih kuća sedam i 32 hrišćanske, Đurđevik (Drametin) šest muslimanskih i 30 hrišćanskih kuća; ako pretpostavimo da barem polovinu od ovih hrišćanskih kuća čine pravoslavne, gdje su onda njihovi grobovi, i zašto nismo imali pravoslavnu crkvu na našem području sve do 1910. godine? Islamizacija ovdje nije bila toliko surova da bi se išlo do uništenja starih grobova, ovdje se na islam prelazilo isključivo iz ekonomskih razloga, manjeg poreza, očuvanja zemljišnog posjeda, dobijanja novog zemljišta, zbog većih političkih i građanskih prava. I u popisima Austro-Ugarske na ovim prostorima ima pravoslavaca, recimo na prvom popisu u nekim od naših sela to je izgledalo ovako: Višća Gornja 38, Vrnojević 68, Živinice 323, Nevrenča 18, Dunajević 52, Gvozdević 52...

Materijalni ostaci koje sam pronašao govore o postojanju i življenju Srba na ovim prostorima samo u dvadesetom stoljeću, mada je sasvim sigurno da su isti ovdje živjeli i ranije, prije svega to tvrdim oslanjajući se na stare popise stanovništva, kao i na usmena predanja koja sam već ranije čuo. Društveno-pravni položaj Srba u prošlosti bio je itekako loš, budući da su velikim naporima tek 1910. godine uspjeli sagraditi crkvu, i da se tek od tada pojavljuju nadgrobni spomenici ove vjerske konfesije od trajnijeg materijala, prvenstveno kamena krečnjaka. Hitno je potrebna sanacija pravoslavnih groblja na području općine Živinice, posebice groblja u Podgajevima koje je zahvaćeno klizištem, gdje će daljnje sahranjivanje na ovom lokalitetu predstavljati određen problem, jer su i postojeći grobovi ugroženi. Uređivanje prilaznih puteva, postavljanje putokaza do sada već zaboravljenih vječnih počivališta, čišćenje lokaliteta od divljeg rastinja, sječa stabala koja potkopavaju nadgrobne spomenike, vađenje utonulih kamenih spomenika, spajanje polomljenih spomenika čiji se dijelovi mogu pronaći na licu mjesta, čišćenje epitafa od mahovine, ograđivanje groblja, te nakon toga detaljna analiza i istraživanje uz sastavljanje popisa, brojnosti i stanja spomenika. Srbi kao narod sa bogatom

narodnom tradicijom i predanjima svakako su ostavili jedan važan pečat historiji ovog područja. Njihovi današnji običaji malo se razlikuju od običaja iz prethodnih vijekova, ali su oni u određenoj mjeri samo prilagođavani trenutnom ambijentu, kao što je recimo postavljanje nagdrobnih spomenika u obliku ploča sa petokrakom za vrijeme socijalizma, ili danas postavljanje ogromnih spomenika od crnog mermera. Napominjem na kraju, da je važnost očuvanja groblja i vjerska obaveza, ali i obaveza svih nas koji istražujemo prošlost našeg kraja, svaki spomenik je velika i važna priča o narodu, o životu, ali i o smrti.

Prilozi

Prilog 1. Krivača

Prilog 2. Podgajevi

Emir NISIC

**ORTHODOX CEMETERIES AND SOME OF CUSTOMS RELATED TO BURIALS IN
AREA ŽIVINICE**

Abstract: *Ethnographic research in the field ie. visiting the sites of Orthodox cemeteries, and recording the tombstones, collecting information about the sites I could not reach. The main method used in this research is certainly the most popular method in ethnography, which is going into the field, in addition to using all available census data as well as talking to the native population. The aim of the paper is to show clues about the life of Orthodox Serbs in the municipality of Zivinice. My analysis found that the cemeteries were in very poor condition, that most of them were inaccessible due to impassable roads, but also because of the very sites where the graves were located, and that a good part of the valuable monuments were damaged. These cemeteries in the coming period can become very important to researchers, but also to people who are eager to learn about certain aspects of the Serb tradition.*

Keywords: *Zivinice, Podgajevi, Krivaca, Brnjice, Orthodox cemeteries, tombstones.*

